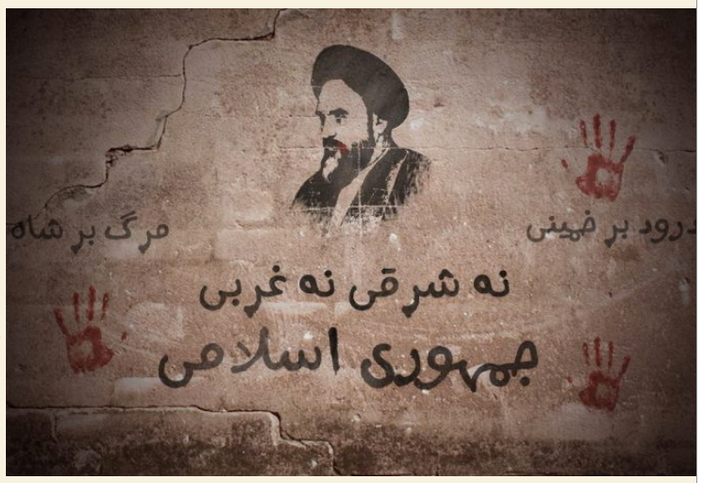
Midtøstens Historie
(MØNA 1505)

Høst 2025

Forelesning 10:

MØNA i det globale maktspillet: motstand, revolusjon, islamisme

albrecht.hofheinz@ikos.uio.no

[Bildet: sjablong-graffito fra den «islamske revolusjonen» i IR 1978/9 med det berømte slagordet fra den tiden: «Ikke østlig, ikke vestlig, men *islamsk* republikk» som krever en «tredje vei» mellom den kommunistiske østen og den kapitalistisk-materialistiske vesten. På sidene står det «Velkommen til Khomeinī!» og «Død over shāhen!».]

Vi har sett forrige gang hvordan langvarige trend som hadde pågått i over 100 år — integrasjon av MØNA i et *globalt marked* og utvikling av statene i en ramme preget av den moderne *nasjonalstat som eneste modell*, og begge to under koloniale, avhengige betingelser, dvs. som u-like partnere — ble forsterket i det 20. århundre gjennom at olje ble en sentral faktor (økonomisk, sosial, politisk), og at nasjonalstater utviklet seg som oftest under autoritære regimer.

I dag skal vi se nærmere på det som skjedde etter 2. verdenskrig (2.VK):

Kronologi

Det er mye som skjer i MØNA etter 2. verdenskrig (2. VK).
{Dere behøver ikke å memorere alle detaljene her, men det er fint å utvikle en viss forståelse for kronologien, så gjerne kom tilbake til denne oversikten etter å ha studert resten av forelesningen for så å tenke litt over de enkelte hendelsene som er oppført her [for detaljer, se pensumlitteraturen], og prøv å forstå disse hendelsene i lys av de strukturelle elementene som forelesningen tar for seg}.

De viktigste hendelsene etter 2. VK:

- 1948/9: IL etablert: «Nakba»: PS flyktninger (LB, SY + migranter til Gulf)
- 1949: US-støttet kupp i SY
- 1950: i TR taper Kemalistpartiet (CHP) valget; ‹Demokratene› (mer høyre/islam.) styrer til 1960
- 1951: LY uavhengig
- 1952: (US-støttet) kupp i EG: militærregime, undertrykker MB
- 1953: (siden IR hadde nasjonalisert oljen i 1951) → GB/US-kupp → US-støttet politistat i IR
- 1954-62: DZ uavhengighetskrig mot FR
- 1956: MA, TN uavhengig
- 1956: siden US ikke finansierer Aswāndammen: ʿAbd al-Nāṣir søker hjelp hos SU, nasjonaliserer Suezkanalen → “Tripartite aggression” blir et politisk nederlag for GB/FR → US overtar istf. GB som ledende vestl. makt i regionen

1948/9: IL etablert: «*Nakba*» → flyktninger fra PS (til LB, SY + migranter til Gulf)
1949: US-støttet kupp i SY
1950: i TR taper Kemalistpartiet (CHP) valget; ‹Demokratene› (mer høyre/islam-orientert) styrer til 1960
1951: LY uavhengig
1952: (US-støttet) kupp i EG: militærregime, undertrykker Det muslimske brorskapet (MB)
1953: (siden IR hadde nasjonalisert oljen i 1951) → GB/US-kupp → US-støttet politistat i IR
1954-62: DZ uavhengighetskrig mot FR
1956: MA, TN uavhengig
1956: siden US ikke finansierer Aswāndam: Ǧamāl ʿAbd al-Nāṣir søker hjelp hos SU, nasjonaliserer Suezkanalen → “Tripartite aggression” (GB, FR, IL mot EG) blir et politisk nederlag for GB/FR → US overtar istf GB som ledende vestl. makt i regionen

- 1958: anti-britisk kupp i IQ styrter monarkiet (nasseristisk inspirert)
- 1958-61: “United Arab Republic” forener EG+SY
- 1960: OPEC etablert
- 1960: TR: militærkupp mot Demokratene
- 1962: DZ uavhengig
- 1962: YE: nasseristisk militærkupp mot monarkiet → 8 år stedfortrederkrig SA/EG
- 1963: Baʿth-kupp i IQ og SY
- 1964: IR gir immunitet til US-offisielle → Khomeinīs popularitet øker i kamp mot «kapitulasjonene»
- 1967: «7-dagers-krigen»: IL vinner; SU-støttede arab. stater taper → arab. nasjonalisme/sosialisme utfordret av islamisme

1958: anti-britisk kupp i IQ styrter monarkiet
1958-61: “United Arab Republic” forener EG+SY under ledelse av Ǧamāl ʿAbd al-Nāṣir
1960: OPEC (Organisasjonen av oljeeksporterende land) stiftet.
1960: TR: militærkupp mot Demokratene
1962: DZ uavhengig
1962: YE: nasseristisk militærkupp mot monarkiet → 8 år stedfortrederkrig SA/EG
1963: Baʿth-kupp i IQ og SY
1964: IR gir immunitet til US-offisielle → Khomeinīs popularitet øker i kamp mot «kapitulasjonene»
1967: «7-dagers-krigen»: IL vinner; SU-støttede arabiske stater taper → arab. nasjonalisme/sosialisme utfordret av islamisme

- 1968: GB varsler tilbaketrekning fra “East of Suez” → US stepper inn i ‹vakuumet› mot SU
- 1969: US begynner å importere olje fra MØNA til eget forbruk
- 1969: al-Qadhdhāfī kupper monarkiet i LY; propagerer «direkte demokrati»
- 1970: Sorte September: kuppforsøk i JO → PLO fra JO til LB. ʿAbd al-Nāṣir dør
- 1972: EG vender ryggen til SU
- 1971: Nixon-doktrin: US stepper opp støtte for anti-kommunistiske regimer
- 1973: Yōm Kippūr/Oktober-krigen → «oljeprissjokk»
- 1977: Līkūd (H) vinner valg i IL; -Sādāt reiser til IL → fred for land i Camp David 1978 → styrker motstand mot -Sādāt i EG (pga. PS og pga. *infitāḥ* = IMF-liberalisering)

1968: GB varsler tilbaketrekning fra “East of Suez” → US stepper inn i ‹vakuumet› mot SU
1969: US begynner å importere olje fra MØNA til eget forbruk
1969: al-Qadhdhāfī kupper monarkiet i LY; propagerer «direkte demokrati»
1970: Sorte September: kuppforsøk i JO → PLO må flytte fra JO til LB. Ǧ. ʿAbd al-Nāṣir dør
1972: EG vender ryggen til SU, kutter mil. samarbeid med SU; innfører økonomisk «åpnings»-politikk (*infitāḥ*), dvs. åpner for investeringer fra vestlige land (liberalisering iht. IMF-prinsipper)
1971: Nixon-doktrin: US stepper opp støtte for anti-kommunistiske regimer
1973: Yōm Kippūr/Oktober-krigen → «oljeprissjokk»
1977: Līkūd (H) vinner valg i IL; -Sādāt reiser til IL → fred for land (Sīnāʾi) i Camp David (1978) → styrker motstand mot -Sādāt i EG (ikke bare pga. PS, men også pga. de sosiale konsekvensene av *infitāḥ* = IMF-liberalisering samt represjon av både sekulær og islamistisk opposisjon)

- 1978/9: Iransk revolusjon → «Islamsk republikk»
- 1979: Gjeldskrisen → statene trekker seg mer tilbake fra økon./sos. tiltak
- 1979: SU invaderer AF (‹dratt inn› av US) → US støtter jihādister (fra 1989 inkl. al-Qāʿida). SU svekket, bryter sammen 1989/91
- 1980: TR: militærkupp mot mer islam-vennlige krefter → hard represjon av pro-islamske og pro-kurdiske bevegelser
- 1980-88: IQ krig mot IR → ½ mio døde, 1-2 mio sårede
- 1981: -Sādāt myrdet av radikale militante islamister

1978/9: Iransk revolusjon → «Islamsk republikk» [cf. G^{5} 324-9 = G^{4} 319-23]
1979: Gjeldskrisen → statene trekker seg mer tilbake fra økon. & sosiale tiltak, dvs. overlater ikke bare økonomien men også samfunnet ‹til seg selv› → svakere sosiale grupper sliter mest under de nye økonomiske forholdene
1979: SU invaderer AF (‹dratt inn› av US) → US støtter jihādister (fra 1989 inkl. al-Qāʿida). SU, svekket, bryter sammen 1989/91
1980: TR militærkupp mot mer islam-vennlige krefter → hard represjon av pro-islamske og pro-kurdiske bevegelser
1980-88: IQ krig mot IR → ½ mio. døde, 1-2 mio. sårede
1981: -Sādāt myrdet av radikale militante islamister

- 1982:Ḥamā massakre i SY (staten utraderer MB: 20000? døde, mest sivile)
- 1982:IL invaderer LB → PLO til TN
- 1987:PS 1. intifāḍa. Ḥamās grunnlagt
- 1988:PLO avkall på vold
- 1988:IMF-opptøyer i DZ → politisk åpning
- 1989:islamistisk/militær kupp i SD
- 1990:IQ invaderer KW → 1991 «1. Gulf War» → US-styrker permanent i SA

1982: Ḥamā massakre i SY (staten utraderer MB: 20000? døde, mest sivile)
1982: IL invaderer LB → PLO til TN
1987: PS 1. *intifāḍa*. Ḥamās grunnlagt
1988: PLO gir avkall på vold
1988: IMF-opptøyer i DZ → politisk åpning
1989: islamistisk/militær kupp i SD
1990: IQ invaderer KW → 1991 “1. Gulf War” → US-styrker stasjonert permanent i SA

- 1991: DZ annullerer valg for å hindre Islamist-parti-seier → blodig borgerkrig 1993-99
- 1993: Ṭālibān-seier ender borgerkrigen i AF
- 1993: Oslo I (PLO-IL gjensidig anerkjennelse)
- 1995: Oslo II (etablerer PS selvstyre & provoserer bosetterne) → Rabīn myrdet
- 2000: Camp David slår feil; Sharōn provoserer 2. intifāḍa → “West Bank barrier”
- 2001: 9/11 → US invaderer AF → “Global War on Terror”
- 2002: TR: islamistiske AKP vinner valget
- 2003: US/UK invaderer IQ: finner ikke kjemiske våpen → 2004-07 1 mio sivile ofre; IQ-flyktninger til SY/JO → masseprotester i arab. verden, inkl. mot egne regimer som støtter/støttes av US

1991: DZ annullerer valg for å hindre Islamist-parti-seier → blodig borgerkrig 1993-99
1993: Ṭālibān-seier ender borgerkrigen i AF
1993: Oslo I (PLO-IL gjensidig anerkjennelse)
1995: Oslo II (etablerer PS selvstyre & provoserer bosetterne) → Rabīn myrdet
2000: Camp David slår feil; Sharōn provoserer (via besøk på «Tempelhøyden» i Jerusalem) 2. *intifāḍa* → IL bygger “West Bank barrier” (som «sikkerhetsgjerdet/-mur») på Vestbredden
2001: 9/11 → US invaderer AF → “Global War on Terror”
2002: TR: islamistiske AKP (ledet av Erdoğan) vinner valget
2003: US/UK invaderer IQ (under påskudd av å stoppe kjemisk våpenproduksjon der—men de finner ikke kjemiske våpen → 2004-07 1 mio. sivile ofre; IQ-flyktninger til SY/JO → masseprotester i d. arab. verden, inkl. mot egne regimer som støtter/støttes av US

- 2005:Kifāya mot *ǧumlūkiyya* i EG
- 2006:Ḥamās vinner PS-valg → boikottet av US. IL invaderer LB (mot Ḥizballāh)
- 2008:6. april-bevegelse i EG: streik mot dårlige levekår, korrupsjon & polit. represjon
- 2009:«Hvor er min stemme?» (grønn bevegelse mot valgfusk i IR)
- 2010:stort valgfusk i EG. Masseprotester i TN →
- 2011: «Den arabiske våren»

2005: *Kifāya* («Nok!»)-bevegelse i EG mot Mubārak og hans forsøk å bygge opp sin sønn Ǧamāl som sin etterfølger {«*ǧumlūkiyya*», et nydannet ord som kombinerer *ǧumhūriyya* («republikk») og *mulūkiyya* («kongedømme») for å betegne en utvikling i flere arab. stater, også i SY, LY, der presidenter [prøver å] etablere sine sønner som sine etterfølgere}
2006: Ḥamās vinner PS-valg → boikottet av US (som derfor blir beskyldt å akseptere demokratiske valgresultater bare hvis pro-vestlige krefter vinner). IL invaderer LB (mot Ḥizballāh)
2008: 6. april-bevegelse i EG: streik mot dårlige levekår, korrupsjon & polit. represjon
2009: «Hvor er min stemme?» (grønn bevegelse mot valgfusk) i IR
2010: stort valgfusk i EG. Masseprotester i TN →
2011: «Den arabiske våren»

US-dominans etter 2.VK/1956

- ramme: Den kalde krigen US-SU (fortsettelse av “The Eastern Question”/“The Great Game”)
- Før Suez 1956: US støtter avkolonisering (mot GB/FR & SU-innflytelse)
- Fra 1956: US motarbeider nasjonalistiske regimer
- Fra 1990: US eneste stormakt, forsvarer makt med vold

Hvordan forstår alt dette?

Viktig ytre ramme: **Den kalde krigen**! til ~1990
(fortsettelse av “The Eastern Question”) med andre deltakere (US-SU istf GB-RU)

Selv før SU-oppløsning var **US** den **dominerende** stormakten i MØ

- skillet var Suezkrisen 1956:
  - Før 1956 hadde US støttet avkolonisering
    - mot GB/FR særinteresser, ikke minst økonomiske [handelsfordeler; + fra 1920-56 hadde GB/FR utestengt US oljeselskap fra IR og tidl. OR → US søkte og fant olje i BH og SA]
    - og for å forhindre at anti-koloniale bevegelser ble utnyttet av SU
- etter 1956: US erstatter GB/FR som den viktigste eksterne makten i regionen, og da ble US-politikk mer: motvirke nasjonalistiske regimer i regionen
  - e.g. Nasser som fikk US støtte i 1952 men ble en hovedfiende etter 1958 IQ kupp mot pro-vestl. monarki

Fra 1990: US den eneste virkelige stormakten i MØNA

- → fokus på US-politikk — ikke bare i Gelvin (en lærebok skrevet for amerikanere), men også folk i regionen har mye fokus på US-politikk og dens konsekvenser!
- cf. -Sādāt 1972 kastet ut SU-rådgivere, vendte EG over til US siden US holdt «99% av kortene i regionen» (G), dvs. EG kunne forvente mer økon., mil. & pol. hjelp/støtte med US som partner.

Hvorfor spiller US en så viktig rolle? Gelvin oppgir følgende årsaker:

- US prøver å bygge et system av allianser (TK, IR, IL, SA, EG…)
- støtter IL og formidler mellom IL og arab. land {f.eks. Camp David 1978; Abraham Accords 2020}
- er villige til å støtte pro-vestl. autokrater (til tross for brudd med ‹vestl.› verdier/demokrati/menneskerettigheter)

Men: Hvorvidt var US-politikk vellykket?

- allianser strandet ofte (f.eks. Baghdad-pakt/CENTO [1955-79] {et MØNA-pendant til NATO})
- støtte til IL og autokrater gjorde US svært upopulær

Så selv etter SU-oppløsning må den dominerende stormakten US stadig jobbe for å forsvare sin dominans, mot regionale motkrefter (stater som IR; folkelige bevegelser som ønsker mindre US-innblanding).

US politikk & konsekvenser

Politiske mål (i Kald Krig):

- svekke SU
- sikre oljeforsyning
- sikre stabilitet
- sikre IL

Konsekvenser:

- autokratiske regimer
- ingen demokrati
- sosio-økon. krise
- ingen løsning i PS
- represjon

US mål i MØNA {4 av Gelvins 6} — konsistente over hele perioden (*husk rammen: kald krig*):

- begrense/**svekke SU** [senere: RU]. US vil forhindre at SU får innflytelse/balansere SU maktøkning (i EG/SY/IQ). Dertil bl.a.: skape «maktbalanse» (bl.a. via samordne/‹balansere› våpensalg til IL/arab. stater!)
- sikre **oljeforsyning** (før 1969: ikke til eget forbruk, men billig og sikker olje var viktig for US siden det var nødvendig for å finansiere europ./jap. gjenoppbygging etter krigen for å forhindre kommunistisk revolusjon og få dem inn på pro-US-siden (G^5 308 = G^4 305)
- sikre **stabilitet** (provestl. regimer med nok økon. yteevne til ikke å bli et mål for kommunistisk propaganda) [dette påvirker regional maktdynamikk bl.a. under «Den arabiske kalde krigen» (EG-SA: Nasserisme *vs*. monarkiene), og IR-IQ (krig 1980-88), såvel som IR-SA rivalitet]. US støtter både militære kuppmakere og monarkier så lenge de er pro-US: dvs. styrker autokrati i stabilitetens navn; ‹stabilitet› forstått 1st og fremst som stabil pro-vestl. politikk (utvikling, demokratisering osv. er sekundært og bare tatt i betraktning som en faktor som bidrar til/eller svekker, dette pro-vestlige mål)
- **sikre IL** (bl.a. pga. pro-sionistiske & evangelikale velgere/lobbyer i US, og som ‹alliert› mot SU)

For å oppnå disse mål var US villige til å inngå kompromisser/kompromittere sine egne propagerte «verdier»: menneskerettigheter & demokrati: *lip service*

Sett med US-imperiale øyne, var US-politikken relativt vellykket:

- SU/RU ble utmanøvrert (og via AF: beseiret)
- stabile (om enn autokratiske) regimer sikrer oljeforsyning til vesten
- IL styrket

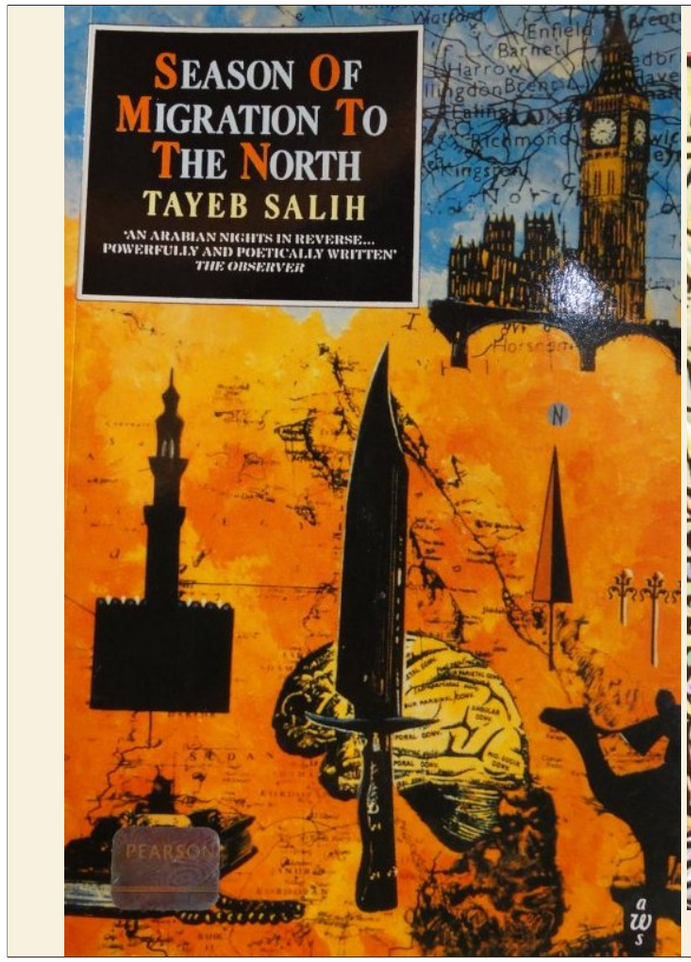
Sett med lokalbefolkningens øyne er bildet annerledes:

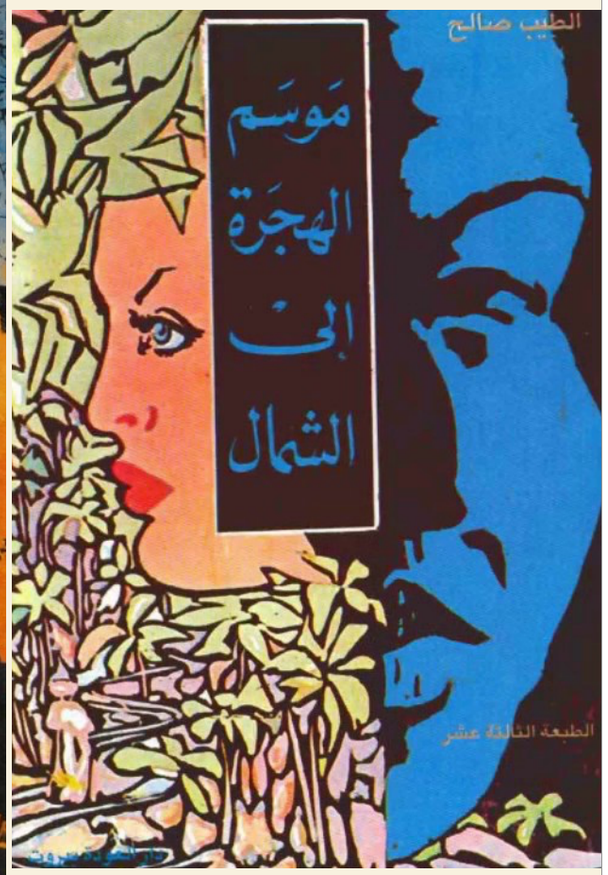
- autokratiske regimer forhindrer demokrati/meningsfull politisk deltagelse; voldsom undertrykkelse av all alvorlig opposisjon (cf. Zakariyyā Tāmirs tiger-parabel النمور في

اليوم العاشر i G^5 366-8 = G^4 360-2)

- etter en viss økon., sosial & kulturell framgang (landreform, infrastruktur, skolering, kvinnerettigheter, kultur, …) fram til 1970: økon. krise (1971 gullstandard forlatt → 1979 gjeldskrise) → fra «utvikling/modernisering» til «neoliberalisme» (markedsført som «globalisering»): staten under press fra US-dominerte IMF → subsidiekutt → levekår blir dårligere → «brød-opptøyer», + privatisering i form av kompiskapitalisme (“crony capitalism”) + korrupsjon → islamistisk opposisjon vinner fram (‹vi›/‹vanlige folk›, ‹verdi-bevisste›, ‹ikke korrupte›, ‹mot underkastelse til fremmede makter›) → staten tyr enda mer til represjon

→ misnøye, kritikk og motstand øker i befolkningen

Med andre ord:
“the end of empire {*slutten på europ. dominert høyimperialisme / kolonitiden*} and [the] newfound political independence did not yield the expected fruits for many social classes in MENA” (CS 238; også al-Ṭayyib Ṣāliḥ).
{romanen «Trekket mot nord» anses som et av de viktigste moderne arabiske litteræreverk; den brukes her fordi : it “express[es] the contemporary Arab predicament in all its complexity” [den gir uttrykk for den helt innviklede & vanskelige situasjonen araberne finner seg i] og hjelper til å forstå de dramatiske «indre» konsekvensene av den koloniale moderniseringen som etterlater «den postkoloniale generasjonen ved et veiskille: hvor er den trygge elvebredden?» Hvor kan jeg få fast grunn under beinene igjen? (“the post-colonial generation at the crossroads: where are the safe shores?”) [Stephan Guth, ed.: Literary Visions of the Middle East*, p. 325, <https://books.google.no/books?id=nxaHwwEACAAJ&dq>]*

al-Ṭayyib Ṣāliḥ gir et ‹indre›, psykologisk bilde av sitt hjemland (SD) 10 år etter uavhengigheten — et land, et samfunn, et menneskeliv…splittet mellom nord og sør, Europa og Afrika, by og land, tradisjon og ‹moderne›. Hva har kolonialismen gjort med oss? Hva gjør landets nye eliter? Eller heller: hva har kolonialismen gjort oss til? hvem er vi blitt, vi, de nye elitene?
Romanen beskriver i symbolsk form de dypt destruktive konsekvensene som kolonialismen har etterlatt seg, og den fundamentale usikkerheten, utryggheten, som kjennetegner forholdene under de nye, ‹postkoloniale›, etterfølgerne i de statlige strukturene de har arvet etter kolonialistene.

På overflaten: fortelling om en mann som kommer fra det indre Afrika (SD) og som «erobrer» og: ‘goes mad in the Centre/heart of Europe’ — en omvendt parallel til Joseph Conrad’s berømte roman “Heart of Darkness” (HD, 1899)

‹Symbolistiske› trekk:
Seksualitet står for ‹attraksjon›/forhold

Seksuell vold dominerer romanen : står for hvordan dette forholdet er et av ikke-forståelse, et som ødelegger begge sider.

‹Helten› både tiltrekker og ødelegger — og blir ødelagt (i begge romaner). Muṣṭafà tiltrekker — Europa (repres. av europ. kvinner) tiltrekkes av et fantasibilde av orienten (orientalisme!) — men som i HD blir det ingen virkelig, jevnbyrdig og realistisk kommunikasjon mellom dem og Muṣtafà, mellom Europa og Afrika, mellom kolonisator og d. koloniserte.
Selv om det er mange forsøk til å kommunisere, er det mye misforståelse også: Muṣṭafàs ‹fosterforeldre› (Mr & Ms Robinson) er naive i sitt forsøk å forstå arab. kultur/Muṣṭafà; Ann Hammond er den blinde orientalisten; Muṣṭafà dikter opp halvparten av det han forteller om araberne og arab. kultur; [cf. også debatten i kap. 3 om SD økonomisk utvikling mellom Richard (som jobber ved finansdepartement i Khartoum) og venstrevridde Manṣūr]. Europeerne er ikke i stand til å ha et realistisk bilde av Muṣṭafà: Ann og Isabella forærer & dyrker ham; Jean Morris forakter & vraker ham; hans ‹fosterforeldre› (Mr & Ms Robinson) romantiserer orienten; finansmannen Richard mener det er bare blindhet og overtro å finne i [Orienten] — det finnes ingen sunn og jevnbyrdig kommunikasjon og forhold melon de to sidene. **Bildene vi konstruerer om hverandre, om den andre, forhindrer virkelig kommunikasjon, forhindrer et jevnbyrdig forhold — og ødelegger dermed begge sider**.

Fra denne ødeleggende konfrontasjonen ønsker Muṣṭafà Saʿīd å ‹vende tilbake› til et enkelt, ‹tradisjonelt› liv på landet—men det er umulig for ham, han kan ikke løsne seg fra bagasjen han drar med seg fra London (bevarer det ikke bare i et eget hus, men også dypt i sin sjel—det kommer ut når han har drukket og tungen løsner seg…)
{Også fortelleren ønsker å kvitte seg med denne ‹europeiske› siden, å brenne MS's europ. arv, men klarer det heller ikke.}

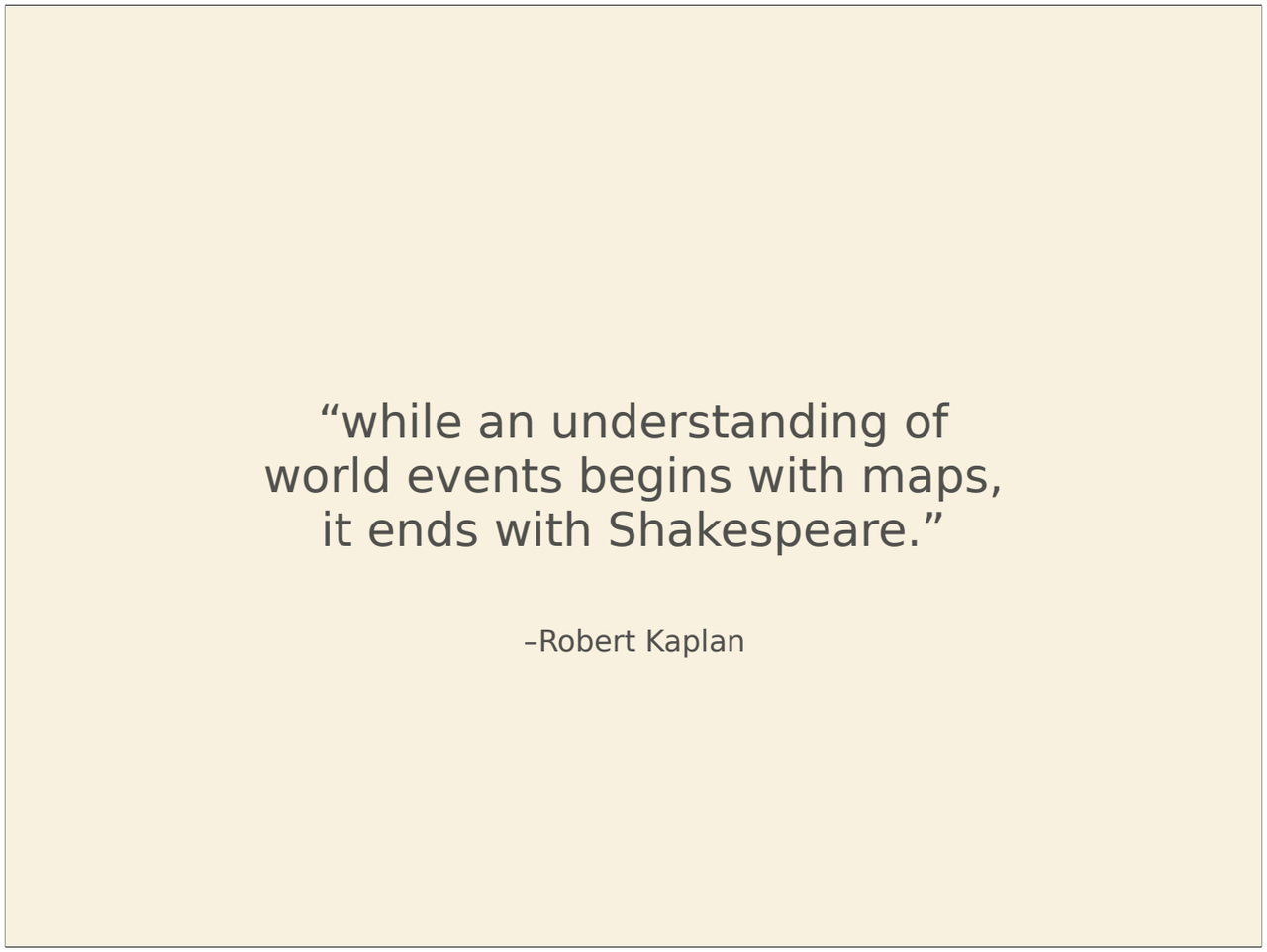
Og: det er umulig å vende tilbake ikke bare pga denne bagasjen, men
også fordi landet er forandret:
modernisering!

@ industriell modernisering: symbol: mekaniske vannpumper som litt etter litt erstatter gamle vanningsmetoder i Wad Ḥāmid. Gir rikdom til noen — men gjør den tidligere «ingeniøren» i bygda (Wad al-Baṣīr) arbeidsløs; han lager heller ikke noen av de fine husdørene i tre lenger; de har blitt erstattet av metalldører kjøpt i storbyen Umm Durmān. Det gamle håndverk er bedre og mer holdbart, men kan ikke konkurrere med prisene til masseproduserte varer. Mao.: moderniseringen gjør noen (gjerne de rikere) enda rikere, mens andre mister levebrødet.

Og landets nye eliter, de som nå hersker i og forvalter den nye uavhengige staten, og som har skrevet ‹modernisering› på sitt program? Hva gjør de? Fortelleren selv er en av dem; og han klarer i svært liten grad å gjøre noe som helst nyttig; han observerer og analyserer både det som skjer i landsbygda, og den korrupsjonen han ser i Khartoum, men han handler ikke, i hvert fall ikke effektivt. Det er det samme med regjeringen: De sender delegasjoner annethvert år for å få folk til å heie på «Det nasjonale demokratiske sosialistiske partiet» og «revolusjonen i folkets navn»; de er travelt opptatt med å møtes på store konferanser i luksushoteller for å utarbeide planer for å samordne pedagogiske metoder på hele det afrikanske kontinentet — men klarer ikke å ferdigstille et lokalt sykehus eller skoler som er i gangavstand til der folk bor. Det uferdige sykehuset i Wad Ḥāmid står på en måte som et symbol for den nasjonale regjeringens feil: de klarer ikke å helbrede landets sår.

Så det er det som er situasjonen fortelleren befinner seg i, 10 år etter uavhengigheten, på midten av 1960-t. Muṣṭafà Saʿīd drukner — og fortelleren blir tilbake «halvveis mellom nord og sør» ("half-way between north and south"), i en slags fascinert villrede, i et ‹sjelelandskap› der forholdet mellom Europa og Afrika, mellom tradisjon og moderne (begge med attraktive og med frastøtende aspekter), mellom mann og kvinne, mellom by og land forblir uavklart, ‹rystet›…

Slutten: rop om ‹hjelp›: SD, jeg, Afrika, nesten drukner. Vil jeg drukne? Vil jeg klare meg? Vil det komme hjelp utenfra? Må jeg hjelpe meg selv?
Han har besluttet å overleve, men det forblir åpent om han vil klare det.

Robert D. Kaplan, *The Tragic Mind: Fear, Fate, and the Burden of Power* (New Haven, CT: Yale University Press, 2023, Ch. 1 start:

«[…] forståelsen av verdensbegivenheter **begynner med kart, men** den **ender med** Shakespeare [i.e. med **litteratur**]. Kart gir konteksten for hendelsene og det store bakteppet de utspiller seg på. Men *følsomheten* som kreves for å forstå disse hendelsene – den avgjørende innsikten i lidenskapene og instinktene ~~til politiske ledere~~ – er shakespearsk.

Geografi er nødvendig for å studere kultur og sivilisasjon, som utgjør de akkumulerte erfaringene til ulike folk som har bebodd bestemte landskap i hundrevis, om ikke tusenvis av år. […] Kartet er~~, med andre ord,~~ grunnlaget for all kunnskap. […] Kart [forteller] om både muligheter og begrensninger: noen land [har] kystlinjer {som gjør det enklere å drive med langdistanse-handel og erobringer}, andre ikke; […] noen [har] fjellkjeder som [skiller] stammer og etniske grupper, andre […] ikke; noen land […] god jordsmonn, mens andre ikke [har] det; og så videre.

Og likevel er **kartet alene for deterministisk** – grunnen til at geopolitikk, studert i isolasjon, bare gir oss sannheter av mindre interesse. **De mer interessante sannhetene handler alltid om hjertets domene**, der vi borer oss nedover fra kartet, til **kultur** og oppsamlet historisk **erfaring**, og til slutt til **individet**.

Mennesker er ikke partikler i et reagensrør hvis oppførsel følger kjemiens og fysikkens lover. Det finnes ingen eksakt, forutsigbar vitenskap om internasjonal politikk. Det finnes bare **innsikt**, som kan forbedres **gjennom studiet av geografi på den ene siden og litteratur på den andre, med større vekt på den siste** etter hvert som man blir eldre. Historikere forstår dette. De beste historikerne […] beveger seg i samme opphøyde dimensjon som romanforfattere. De vet at **innenfor store, bestemmende mønstre finnes det et kaos av menneskelige samspill** som er umulig å forutse, og som drives frem av vansirende virvelvinder av lidenskap og handlekraft – slik at store begivenheter kan dreie seg om en enkelt gest, eller en tilfeldig bemerkning på et toppmøte som avslører en politisk leders karakter selv når den peker tilbake på dype strukturelle krefter som historikere og statsvitere kan studere.»

orig.
“Forty years as a foreign correspondent have taught me that while an understanding of world events begins with maps, it ends with Shakespeare. Maps provide the context for events and the vast backdrop on which they are acted out. But the sensibility required for understanding those events—the crucial insight into the passions and instincts of political leaders—is Shakespearean.

Geography is required for the study of culture and civilization, which constitute the accumulated experiences of different peoples inhabiting particular landscapes for hundreds if not thousands of years. That cultural traits and tendencies cannot easily be quantified by contemporary political science does not reduce their importance. The map, in other words, is the foundation of all knowledge. I have lived with maps all my working life. They were the first things I consulted before flying to a foreign country on assignment. Maps spoke of both opportunities and limitations: some countries had coastlines and some did not; some were alongside the great sea lines of communication and many more weren’t; some had mountain ranges that divided tribes and ethnic groups, many did not; some countries had good soils, while others did not; and so on.

And yet the map by itself is too fatalistic—the reason why the field of geopolitics, studied in isolation, yields up truths of only lesser interest. The truths of greater interest always involve the province of the heart, in which we drill downward from the

map, to culture and accumulated historical experience, to finally the individual.

Men and women are not particles in a test tube whose behavior follows the laws of chemistry and physics. There is no hard, predictive science of international politics. There is only insight, which can be improved by the study of geography on one hand and the study of literature on the other, with a greater emphasis on the latter as one gets older. Historians grasp this. The best historians (and the best old-school foreign correspondents I have known) inhabit the exalted dimension of novelists. They know that within grand, determinative patterns, there is the impossible-to-predict chaos of human interactions, driven by disfiguring whirlwinds of passion and agency—so that great events can turn on a single gesture, or on a single offhand remark at a summit meeting that reveals a political leader's character even as it circles back to deep structural forces that historians and political scientists can study.

Motstand

- mot dårligere levekår (etter at håp hadde blitt vekket!)
- mot korrupte eliter
- mot politiovergrep
- mot autokrati
- mot utenlandsk innblanding, privilegier, kontroll

Så: rystet og rokket og svekket, og kanskje innerst inne ødelagt av kolonialisme—og med nye «nasjonale» eliter som ikke klarer å oppfylle folkets forventninger og håp:
vokser
uvilje og motstand i befolkningen:
mot dårligere levekår (NB: *etter* at de har blitt bedre for mange: forverring etter forbedring skaper mer uro enn jevnt dårlige forhold!)
mot korrupte eliter
mot politikorrupsjon og -vold
mot autokratiske, ikke-transparente regimer utilgjengelige for endring
mot utenlandsk (spes. US-) støtte til disse regimene / de korrupte elitene
mot utenlandsk økonomisk kontroll
mot utenlandsk innblanding i regionens politikk
mot utenlandske militærbaser

Motstand: Diskurs-«typer»

- marxistisk/**sosialistisk:** «bygge et helt nytt samfunn»
- **nativistisk:** «bevare/gjenopprette ‹våre egne› ‹autentiske› verdier mot fremmedstyre»
- **rettighetsorientert:** «sikre individuelle og kollektive rettigheter strukturelt, institusjonelt & prosessuelt»

«Typer» motstands-diskurs:
- marxistisk/**sosialistisk**: «bygge et helt nytt samfunn» [G[5]: “utopianism”]
- **nativistisk**: «bevare/gjenopprette ‹våre egne› ‹autentiske› verdier mot fremmedstyre»
- **rettighetsorientert**: «sikre individuelle og kollektive rettigheter strukturelt, institusjonelt & prosessuelt»

- ‹ren› marx/sos.: f.eks. kommunistiske bevegelser på 1950- og 60-t; PDRY («Den demokratiske folkerepublikken Jemen» = Sør-Jemen); kommunistpartier i f.eks. SD, IQ
- ‹ren› nativistisk: f.eks. *salafiyya* inkl. *salafiyya-jihādiyya* (militante salafī-bevegelser)
- ‹ren› rettighetsorientert: f.eks. arbeiderbevegelser i EG/TN, HR-NGOs (menneskerettighetsorganisasjoner)

Men i praksis oftest: blanding!
- F.eks.: alle nasjonalistbevegelser appellerer til både ‹vår egen arv/historie/etnisk-kulturell identitet› og våre ‹rettigheter› som nasjon, samt å love bedre kår for alle medlemmer.
- Men også den såkalte «islamske revolusjonen» i IR utviklet seg som en blanding av nativistiske, marxistiske og rettighetsorienterte forestillinger/krav: cf. Sharīʿatīs tolking av Kain og Abel (G[5] 368-70 = G[4] 362-4) som kombinerer elementer av islamsk modernisme med marxistisk diskurs [jf. språket i Kain & Abel: vekker håp om at revolusjonen vil komme siden den er et historisk lov og en utvikling forhåndsbestemt av Gud]: [Koranen] «tolker og forklarer [historien om Kain og Abel] på den mest dyptgående måten — vitenskapelig, sosiologisk og ved å henvise til klasseforskjell. Historien handler om slutten på urkommunismen, om det at menneskets opprinnelige system karakterisert av likhet og brorskap forsvant (det var et system for produktivitet basert på jakt og fiske, representert av Abel) — dette ble erstattet av jordbruksproduksjon, […] privat eierskap, […] det første klassesamfunnet – et system av diskriminering og utbytting.» [Koranen] vekker så håp på en revolusjon gjennom det islam står for: det er nemlig «religionen der *tauḥīd*, Guds enhet, [står sentralt, noe] som gir begrunnelsen for [å kjempe for] enhet mellom alle klasser og raser.» Men man være obs: det må være den riktige forståelsen av islam, siden «det har gjennom hele menneskehetens historie eksistert, og det vil fortsette å eksistere

frem til den siste dag, en kamp mellom religionen av bedrag, forvirring og og rettferdiggjøring av status quo, og religionen av bevissthet, aktivisme og revolusjon.»*

—! OBS: MEN : den «Islamske republikken» ble et eksempel for «nasjonalstatsordningens» makt (G^5 328 = G^4 323): nasjonalstaten forblir den viktigste rammen for all politikk, og nasjonale interesser veier sterkere enn andre, f.eks. ‹muslimske› (som tidligere for SU: internasjonale kommunistiske interesser måtte vike for sovjetiske nasjonale interesser).

Men selv om det er en blanding:
hvorfor har nativistiske, islamistiske idéer og bevegelser fått forholdsvis mer innflytelse, større betydning ila. de siste 50 år?

—

* orig.: {[The Qurʾān] “interprets and explains [the story of Cain & Abel] in a most profound fashion— scientifically, sociologically, and with reference to class. The story concerns the end of primitive communism, the disappearance of man’s original system of equality and brotherhood, expressed in the hunting and fishing system of productivity (equated with Abel), and its replacement by agricultural production, the creation of private ownership, the formation of the first class society, the system of discrimination and exploitation” — og vekker så håp for en revolusjon gjennom det islam står for, nemlig: islam = “the religion of *tauhid*, of the oneness of God, which furnishes the justification for the unity of all classes and races.” Men det må være den riktige forståelsen av islam: “There has existed throughout human history, and there will continue to exist until the last day, a struggle between the religion of deceit, stupefaction and justification of the status quo and the religion of awareness, activism and revolution.”}

Hvorfor islamisme?

{Hvorfor har nativistiske, islamistiske bevegelser fått større innflytelse, større betydning ila. de siste 50 år?}

For å forstå det, kan vi også spørre:

Hvordan har ‹modernisering› i de nye uavhengige nasjonalstatene bidratt til å øke misnøye og blitt grobunn for ‹nativistisk›, islamistisk motstand mot ‹sekulære› eliter?

Bakgrunnen er på en måte skissert i al-Ṭayyib Ṣāliḥs roman, i den situasjonen samfunnene befinner seg i etter kolonialismens ødeleggelser og sviktede postkoloniale håp:

men også ganske ‹ulitterært› kan vi si at:

Årsaken ligger dels i egne regimers politikk, dels i utenlandske makters politikk:

A) «nasjonalistiske» regimer skuffet håp

- modernisering ovenfra; opposisjon undertrykket
- modernisering ujevn: øker sosio-økon. ulikheter
- landflukt, befolkningsvekst, arbeidsledighet, migrasjon
- sosiokulturelle forskjell mer synlige som *kontraster*

→ **islam vom ideologisk våpen mot korrupte eliter**

A: interne årsak

egne «nasjonalistiske» regimer ble diskreditert — levde ikke opp til forventningene (som de selv hadde vekket):

«**Modernisering**» skjedde

- **Ovenfra** (cf. Shāh: mange ‹gode› mål [landreform, priskontroll, offentlig skolevesen, kvinnerettigheter], men mislykket siden de ble gjennomført for ‹voldsomt› [skadet flere forskjellige interessegrupper]; Shāhen og hans støttespillere var selv korrupte; og ikke minst: særdeles repressiv [Amnesty International 1976: “no country in the world has a worse record in human rights than Iran” G^5 324 = G^4 320]—*[og merk: ovenfra-reform-holdning er utbredt den dag i dag; cf. kong Muḥammad VI («M6») i MA: “the modernist democratic social project of which His Majesty is a leader” (CS 259); al-Sīsī i EG; MBS i SA]*
- **Ujevn**: bidro til å øke sosio-økon. forskjell/ulikheter eller i hvert fall skapte en liten styrtrik elite og en bred lavere middelklasse som såvidt klarer seg (f.eks. ved hjelp av å ha flere jobber) — til tross for offisiell ‹utviklings›- og framskritts-retorikk. Korrupsjon.
- Landreform bidrar også til **landflukt** (pga små parseller) → ‹ruralisering› av store bydeler → både **sosio-økon. og kulturelle forskjell blir** mer synlige og bevisste **kontraster** i hverdagen.
- **Befolkningsvekst** spiser opp økon. vekst → stor arbeidsledighet → **migrasjon** (til Gulf & Europa) — der: erfaring av å bli **diskriminert → ‹tilbake›vending til ‹egen› identitet** = «islam», og i SA: migranter blir påvirket av salafisme
- Sosiale klasser som prøver å få sin del av kaka/forbedre sin økonomiske posisjon ift. etablerte eliter står bak en sterkere islamisering av det offentlige liv i, f.eks. TR, EG, SD (cf. CS 258) (cf. islamsk bankvesen; **islam som ideologisk våpen mot etablerte eliter: ‹vi praktiserer det eliten bare prater om›**)

B) vestlig innblanding & dobbeltmoral

- framstiller islam som et hinder for framskritt
- preker demokrati & menneskerettigheter men
- støtter autokratiske regimer

  → diskrediterer «vestlige» idéer

  → **islam som ideologisk våpen for å bevare egen verdi & styrke**

B: eksterne årsak:

- utenlandsk innblanding (kolonialisme, neo-imperialisme) kom særlig fra en «sekulær» vesten (GB/FR, så US) som ofte
  (a) fremmer et bilde av at «islam står i veien for framskritt»;
  (b) preker demokrati og menneskerettigheter, men
  (c) støtter udemokratiske, repressive regimer
  → diskrediterer ‹vesten› som «dobbeltmoralsk» og at ‹vestlige› idéer underminerer ‹våre egne› verdier og dermed vår selvstendighet og styrke

  - → grobunn for å oppfatte “Western-inspired secular ideas” (CS 244) som «*afkār dakhīla*» («inntrenger-tanker”, dvs. ‹fremmed og destruktiv tankegods› {gjøkunger}) og for å kreve en tilbakevending til ‹våre egne ideer›, ‹det islam egentlig og opprinnelig står for› (cf. Quṭb, Sharīʿatī, Khomeinī [G^{5} 368-74 = G^{4} 362-8; CS 233-7])

Folkeopprør har tradisjon!

- 1885 Mahdī i SD (mot «Turkiyya»/GB)
- 1962 DZ (mot FR)
- 1964 SD (mot militærdiktatur)
- 1975 VN (mot US)
- 1978/9 IR (mot autokrati/US)

«Én eneste helt: folket»
Foto Marc Riboud. Alger, juli 1962

Viktig å huske: Folkeopprør mot korrupte regimer og utenlandsk innblanding har tradisjon!

Revolusjonen i IR — som det er fokus på i G/CS — står i en historisk kontekst av flere folkeopprør ikke bare i MØNA-regionen — opprør som de nye revolusjonære bevegelsene ofte bevisst anså som sine forløpere:

Et lite historisk tilbakeblikk:

Vellykkede brede anti-imperiale/anti-autoritære bevegelser/oppstand (til forskjell fra kupp):

1885 Mahdī i SD (mot «Turkiyya» {egyptisk kolonialregime støttet av GB})
1962 DZ (mot FR)
1964 SD (mot militærdiktatur)
[1975 Vietnam (VN) (mot US)]
1978/9 IR (mot Shāh/US)

Folkeopprør har tradisjon!

- 1885 Mahdī i SD (1st vellykkede antikolonial oppstand)
- 1962 DZ (symbol for 3. verdens frigjøring)
- 1964 SD (1st folkerevolusjon mot militærdiktatur)
- 1975 VN (symbol for frigjøring fra neo-imperialisme)
- 1978/9 IR (1st vellykkede oppstand mot et strategisk viktig US-støttet autokrati i MØNA)

Gordon, brit. gen.guvernør i SD, før han ble drept av sudanske opprørere

Alle fikk i sin tid stor symbolsk verdi:

- SD: første vellykkede antikoloniale oppstand (og 1964: første folkerevolusjon mot mil.dikt. i den arabiske verden)
- DZ: symbol for 3. verdens frigjøringskamp : endelig slutt på kolonial epoke
- VN & IR: symbol for frigjøring fra US-neoimperialisme som rådet etter den koloniale epoken.
- Iransk revolusjon: første vellykkede oppstand mot et strategisk viktig US-støttet autokrati i MØNA.

Til forskjell fra SD 1885, DZ og VN var IR 1978/9 også stort sett en ikke-voldelig folkebevegelse.

IR revolusjon som ‹boost›

Tehrān 1978

- 1970-t: økon. krise → statene under internasjonal press, gir opp “benefits for compliance”
- → nasjonalistisk & sosialistisk retorikk diskrediteres
- «Islamsk revolusjon» framstår som klart alternativ («Ikke vestlig, ikke østlig, men: islamsk republikk!»)

Og: Revolusjonen i IR var viktig ikke bare siden den klarte å styrte et regime som var av sentral strategisk betydning for supermakten US, men også pga tidskonteksten:

Vi husker: ila. 1970-t øker økon. krise → statene under press å gi opp sin del av “ruling bargain”/“benefits for compliance”)
→ diskrediterer disse statenes ‹nasjonalistiske› og/eller ‹sosialistiske› retorikk [de ‹leverer ikke godsene›]
I den situasjonen gir IR rev. et stort boost til ‹islamistiske› alternativer hvis

- røtter går tilbake til 1928 (Det muslimske brorskapet stiftet, som selv har røtter i ← islamsk modernisme på 1800-t, og som
- hadde blitt mer framtredende siden 1967 *naksa* som viste hvor svake de nasjonalistiske regimer var militært
- og som hadde blitt støttet
    - (a) av SA i sin kamp mot arabiske nasjonalister («petro-Islam» etter olje-boom; og
    - (b) for å få hjelp mot kommunisme/sosialisme (cf. -Sādāt i EG; US i AF)

→ med boost fra revolusjonen i IR vinner islamistiske stemmer stadig mer fram på 1980-t, inkl. militante: symbolsk: mordet på -Sādāt 1981
→ både autokrater og vesten mer og mer bekymret — men ånden er sluppet ut av flasken
→ regimene reagerer med hard undertrykkelse (veldig blodig f.eks. 1982 i SY, på 1990-t i EG, DZ)

Mangfoldige (!) islamisme(r)

Mål:
- staten først! (politisk islam)
- samfunnet først! («neo-fundamentalisme»)
- individet først! (ṣūfi; "new age" islam; kvietistiske salafister)

Midler:
- reform? bred bevegelse? deltar i valgene?
- vold? avantgarde? revolusjon?

Ideologi:
- shīʿittiske bevegelser
- salafister (kvietistiske vs jihādister vs parlamentarisk aktive)
- Muslimbrorskapet o.l. («demokratisk islamisme»)

Til tross for (og delvis pga.) undertrykkelse:
islamistiske bevegelser vokser — men de er langt fra én bevegelse, og langt fra å være enige med hverandre — tvert imot: veldig mangfoldige, og ofte veldig uenige:

forskjellige typer islamistiske (opposisjons)bevegelser:
- noen vil overta og ‹islamisere› staten først («politisk islam»): f.eks. Ṭālibān; National Islamic Front (NIF) i SD
- noen vil islamisere samfunnet først («neo-fundamentalisme» [se Olivier Roy, *Globalized Islam*]; Muslimbrorskapet (MB): bl.a. ved å tilby sosiale tjenester og økonomisk støtte der staten trekker seg, og gjennom intens medie-aktivitet [pamfletter/bøker solgt på gata; kassetter; radio- og TV-predikanter; senere: internett]
- og noen individet (kvietistiske salafister; ṣūfiene; "new age" islam).
- Noen velger å arbeide for reform innenfor det eksisterende pol. system (MB i EG/JO siden 1970-t; al-Nahḍa/Ennahdha i TN; Front Islamique du Salut [FIS] i DZ);
- noen blir mer villige til å bruke vold (e.g. *takfīr*-bevegelse i EG {som stod for mordet på -Sādāt}; Ḥamās/Ḥizballāh mot IL; jihādistene; Groupe Islamique Armée [GIA] i DZ; ISIL/*Dāʿish*) (G: typisk små, «leninistiske» grupper, dvs. de tror at en avantgarde kan få til revolusjonær endring].

Men islamistene er også forskjellige iht. ‹ideologien› — og stor-rivaler! :
- shīʿittiske bevegelser i LB (Ḥizballāh) og IQ (der det finnes til og med flere shīʿittiske grupperinger, med bl.a. mer eller mindre tette bånd til IR)
- salafister (i forskjellige sjatteringer: kvietistiske/‹apolitiske› à la SA; parlamentarisk aktive som i KW og EG; militante jihādister)
- MB i EG/JO; AKP og dens forgjengere i TR; FIS i DZ (som fremmer en «demokratisk islamisme» og presenterer seg som det muslimske motstykke til kristendemokratiske partier i Europa)

NB: Salafister og shīʿitter, og salafister og MB, er ‹erkefiender›!

Mangfoldig motstand

- Mange islamister, men også arbeiderbevegelser og menneskerettighetsaktivister
- Statlig represjon av «terrorister» brukt mot alle

  → Staten viser seg som politistat
- Islamister splittet: noen velger å gå med på demokrati, men blir ikke anerkjent → styrker motstand igjen

Mens nativistiske, islamsk-orienterte opposisjonsbevegelsen stod sterkest fra 1970-t, var de ikke de eneste :

- Arbeiderbevegelsene ble aldri fullstendig knust
- Fra 1980-t — delvis ifm. «NGO-kultur» fremmet av det internasjonale samfunnet — ser vi en blomstring av «rettighetsorienterte» bevegelser (ofte, men ikke alltid, mer sekulære)

Statens undertrykkelsesapparat blir sterkt utvidet, især mot islamistene (ofte stemplet som «terrorister» uansett hvilke midler de bruker), men represjon brukes også mot arbeidere og menneskerettighetsaktivister.
+
Statlig undertrykkelse av militante islamister fører til at

a) mange islamister gir avkall på vold og velger å styrke ikke-voldelige ‹reform›-bevegelser (e.g. Islamic Jihad i EG, også GIA i DZ)
b) staten viser seg som ‹politistat› → mister en god del legitimering → menneskerettighets-orienterte grupper vokser
c) men så: islamister som er villige til å delta i demokratiets spill (-Nahḍa, FIS, Ḥamās, MB i EG) blir ikke anerkjent / valgene annulert: dette bekrefter at «demokrati er bare for pro-vestl. sekularister, ikke for hele folket» → motstand mot demokrati vinner næring

Så → både ‹rettighetsorientert› og ‹nativistisk› motstand mot repressive regimer vokser:
dette er bakgrunnen for de «arabiske revolusjonene» fra 2010 som vi skal ta for oss neste gang.